

CUPRINS

Voluntariat și/sau obligativitate la tineretul interbelic de <i>Zoltán Rostás</i>	7
Nota editorilor	17
Lista legilor, articolelor și a documentelor	23
A. MĂSURI LEGISLATIVE DE „INGINERIE SOCIALĂ” ASUPRA TINERETULUI	29
B. EDITORIALE, ARTICOLE ȘI DISCURSURI.....	69
C. REPORTAJE	201
D. DOCUMENTE.....	225
Stat social, universitate socială, serviciu social de <i>Dragoș Sdrobiș</i>	249
Culturalization in Uniform.....	283

Voluntariat și/sau obligativitate la tineretul interbelic

Zoltán Rostás

Probabil, cea mai controversată dimensiune a Școlii gustiene este efemera organizare a Serviciului Social. Evident, o bună parte a neînțelegerilor provin din superficiala cunoaștere a acestei organizații, care și-a desfășurat activitatea preponderent în 1939. Dar, dacă analizăm destinul acestei creații gustiene în contextul interbelicului (și nu din perspectiva posteriorității), apariția și sucombarea ei s-au înscris în logica evenimentelor socio-culturale interne ale României, în strânsă corelație cu fenomene similare din Europa și nu numai. Bineînțeles, în prefața acestei antologii de texte despre Serviciul Social nu putem să realizăm o analiză aprofundată a acestei organizații, scopul nostru fiind lămurirea neînțelegerilor și a miturilor generate de-a lungul anilor.

Apariția în 1938¹ a Legii Serviciului Social, elaborată de Dimitrie Gusti și de sociologii monografiști afiliați Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, Henri H. Stahl și Octavian Neamțu, a șocat prin *obligativitatea* generalizată a serviciului pentru toți tinerii care terminau o facultate sau o școală superioară. Nu se poate înțelege acest demers fără a lua în calcul contextul european. După

---

¹ Henri H. Stahl, *AMINTIRI ȘI GÂNDURI din vechea școală a „monografiilor sociologice”*, București, Editura Minerva, 1981, p. 391.

Primul Război Mondial, în foarte multe țări au apărut organizații și inițiative de muncă voluntară sau în folosul comunității pentru a atenua efectele șomajului și sărăciei care afectau nu doar păturile sociale largi, ci și tineretul. Asemenea mișcări nu au apărut numai în țări devastate de război, dar și în cele nebeligerante, cu democrație consolidată. Este de remarcat faptul că, în Europa secolului XX, prima dată munca obștească, implicând tineretul, a apărut în Danemarca, în 1917, iar după război, în 1920 în Anglia, Suedia și Bulgaria, în 1922 în Norvegia, iar în 1925 în Elveția, unde s-a impus ca cea mai viabilă soluție. În state ca Germania, Cehoslovacia, Polonia, România, Estonia, Letonia Belgia, Ungaria și Grecia după 1930 au apărut, rând pe rând, tabere de muncă ale tineretului².

De la bun început, organizațiile care au organizat asemenea tabere cereau implicarea statului. Deși popularitatea taberelor de muncă a crescut încă din anii '20, statele nu se grăbeau să se implice în astfel de mișcări. În România, D. Gusti, tot în anii 1920, odată cu transferarea la Universitatea din București, a sesizat că tulburările studențești au ca substrat o problemă socială și că aceasta merita toată atenția³. Pe de altă parte, fiind foarte interesat de evoluțiile vieții universitare, de atunci avea în vedere conferirea unui rol social studenților sub girul universităților, al statului⁴. Cum nici

---

² András Szécsényi, *A korszellem hálójában. Az egyetemi önkéntes munkaszolgálat rendszere, működése és nemzetközi beágyazottsága Magyarországon (1935-1944)* [În năvodul spiritului vremii. Sistemul, funcționarea și integrarea internațională a muncii obștești voluntare a studenților în Ungaria] Budapest, Gondolat, 2016, p. 33.

³ În ceea ce privește raporturile dintre mișcărilor studențești și Gusti, Ionuț Butoi a adus lămuriri importante în cartea sa, *Mircea Vulcănescu. O microistorie a interbelicului românesc*, București, Editura Eikon, 2015.

⁴ Rostás, Zoltán *Atelierul gustian. O abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005, pp. 41-42.

universitatea, nici statul nu au dat importanță acestor probleme, Gusti, prin structuri extrauniversitare (Institutul Social Român), a încercat, măcar experimental, prin campanii de sociologie monografică, să demonstreze necesitatea și posibilitatea de a da o ocupație utilă studenților și studentelor în timpul verii. În cadrul acestui experiment, mai ales după apariția crizei economice⁵ mondiale, orientarea studenților către munca culturală la sate, începând din 1934, se contura tot mai clar ca o alternativă utilă pentru mobilizarea tinerilor⁶. Școala gustiană nu abandonase cercetările monografice, ci adăuga o formulă de voluntariat asemănătoare celor din străinătate, axată pe asistență socială, de sănătate, de modernizare a gospodăriei etc. În aceste condiții de criză pe plan mondial, multe state au început să caute forme de atenuare a șomajului și de ocupare a tinerilor nevoiași. În Statele Unite, în cadrul programului New Deal al președintelui Roosevelt, în 1933, s-a înființat Civilian Conservative Corps, care, până în 1941, a încorporat sute de mii de tineri șomeri⁷. În România, rațiunea de a transforma radical munca culturală a Fundației Regale a avut o motivație similară. Gusti, ajuns director general al Fundației în 1934, a transferat munca culturală unor echipe studențești instruite de monografiștii care aveau o bogată experiență de teren în mediul rural. Pentru aceasta i-a angajat la Fundație pe Henri H. Stahl, Octavian Neamțu, Gheorghe Focșa și, mai târziu, Anton Golopenția.

---

⁵ Theodora-Eliza Văcărescu, în teza sa de doctorat „Femeile în cercetarea sociologică și intervenție socială din România în anii 1920 și 1930” (nepublicată) a analizat remarcabil participarea voluntară a studentelor din Universitatea București la campaniile lui Gusti.

⁶ Dragoș Sdrobiș a realizat o analiză importantă a șomajului intelectual și a consecințelor sale în cartea sa *Limitele meritocrației într-o societate agrară. Șomajul intelectual și radicalizarea politică a tineretului în România interbelică*, Iași, Editura Polirom, 2015.

⁷ A. Szécsényi, *op.cit.*, p. 36.

Dincolo de legitimarea internațională, inventarea și punerea la muncă în mediul rural a echipelor studențești regale, în timpul verii, mai avea un rost: să fie o contrapondere față de taberele de muncă ale Gărzii de Fier care, în aceeași perioadă, au folosit munca voluntară ca metodă de educare legionară. Începând cu anii '30, din ce în ce mai multe state au luat în serios ideea folosirii studenților în tabere de muncă, unele introducând obligativitatea pentru anumite categorii de vârstă. În România, statul, prin Fundația condusă de Gusti, nu a procedat la declararea obligativității pentru studenți de a deveni echipieri regali, ci a alocat fonduri din ce mai mari pentru creșterea numărului lor păstrând, într-o primă etapă, voluntariatul. Pe măsură ce activitatea mișcării legionare creștea în importanță (în paralel cu afirmarea tot mai agresivă a puterilor revizioniste), ideea unei contrabalansări a acesteia, prin introducerea obligativității pentru studenții care terminau o facultate sau o școală superioară, a determinat aprobarea proiectului Serviciului Social. Astfel, pe 13 octombrie 1938, Regele Carol al II-lea a promulgat Legea Serviciului Social. Acest pas făcut în timpul dictaturii regale era, fără doar și poate, un act politic îndreptat împotriva Mișcării Legionare, care, chiar în ilegalitate fiind, exercita o atracție semnificativă în mediul studențesc. Deci, Serviciului Social i-a revenit sarcina ca, prin organizarea intervenției sociale la țară, deci printr-o muncă utilă, tineretul să fie ferit de „oferta” extremei drepte.

O altă dimensiune a acestei legi, care i-a contrariat pe unii studenți, a fost faptul că, pentru a participa la munca culturală la sate, erau nevoiți să îmbrace uniforma și să participe la o pregătire paramilitară cu ingrediente net propagandistice: marș în formațiune, intonarea de cântece patriotice carliste, salutul cu brațul drept aruncat înainte (salut roman adaptat), introdus de Carol II în mișcările de tineret, apoi generalizat în timpul dictaturii regale. Probabil, mulți studenți proveniți din aristocrație și din clasa de mijloc au fost șocați de regulile Serviciului Social:

„Era foarte strict – mărturisea Irina Pop-Sturza. Adică scutul de dimineață și prezentarea la ridicarea drapelului era foarte strictă.

După, se făcea gimnastică. Întâi era intrarea în careu, ridicarea drapelului și după aia aveam ora de gimnastică. După aceea aveam orele de curs, era o plimbare în oraș, încolonate și cu cântece patriotice. Ai să vezi acolo câteva cântece... tîmpenii din astea. Pe urmă, după-masa, aveam o oră de odihnă și, după aia, program liber. Mai era câte un curs și după-masa câteodată... Când am terminat cursurile am dat un examen și cele care au avut notele cele mai bune au fost repartizate ca șefe de echipă. N-am fost dinainte pregătită șefă de echipă. A fost pe baza rezultatului examenului de absolvire. Examenul a fost destul de greu. Pentru că au încercat să bage în capul nostru – ai să vezi acolo. Că ei veneau totuși... erau sociologi toți, or pentru noi sociologia nu exista. Nu mai țiu minte ce făceam duminica. Mai făceam câte o excursie. Am făcut una chiar împreună cu echipa de băieți, acolo unde este acum barajul de la Vidraru, o zi întreagă. Băieții erau în altă clădire. Una din colegele mele era logodită, tot cu un coleg. Dar n-aveau voie să se vadă. Erau oameni majori amândoi, dar nu avea voie să vină el sau să-i facă vizită. Țștia au venit cu toată rigiditatea asta nazistă, legionară. Pentru toți a fost șocant”⁸.

Cei care, înainte de promulgarea Legii Serviciului Social, au beneficiat de pregătirea Fundației și de experiența muncii echipelor din anii anteriori, cunoșteau din interior rațiunea schimbărilor semnificative operate în organizarea echipelor și au avut înțelegere, mergând până la a justifica noile măsuri:

„Discret, dar foarte, foarte stăruitor – sublinia Constantin Marinescu, fost îndrumător de școală de pregătire a viitorilor comandanți de echipă – se urmărea o replică la Mișcarea Legionară. Adică: ei aveau uniforme – noi aveam uniforme. Ei aveau salutul, steagurile – noi aveam salutul, steagurile. Ei aveau cântece patriotice

---

⁸ Zoltán Rostás, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 262.

– noi aveam cântece patriotice. Ei organizau tabere de muncă – noi urma să organizăm, și-am și organizat din vara aceea, nu-i așa?, tabere. Echipa în sat era o tabără, fiindcă adunam alți tineri din sat în jurul nostru. Echipa nu muncea niciodată singură ci, în cadrul secției respective a Căminului Cultural, aduna tineri, aduna săteni care vroiau să activeze împreună cu noi. Deci era un fel de replică la Mișcarea Legionară. Chiar salutul: noi foloseam tot salutul de „Sănătate!”, de „Comarade!” Noi ziceam „Comarade!”, adică, consideram că termenul acesta, care a fost un termen nobil, militar, fusese nițel mânjit de legionari cu utilizarea lui. Sigur că da!”⁹.

Însă puțină lume știe că, dincolo de aceste formalități, e drept derutante (și, ulterior, provocatoare de confuzii), conținutul pregătirii pentru munca culturală la sate s-a aflat într-o deplină legătură cu cea practică de echipele studențești regale între 1934 și 1938. Adică, echipele Serviciului Social ar fi activat pe cele patru dimensiuni ale muncii de la sate, anume cultura muncii, cultura sănătății, cultura minții și cultura sufletului. Acest activism era destinat „ridicării satelor” nu într-o manieră iluminist-colonialistă de transfer de cunoștințe generale, ci prin implicarea practică a sătenilor la munca de modernizare a satului¹⁰, o modernizare pe linia nevoilor stringente, prin intermediul căminului cultural comunal. Evident, această muncă obligatorie era net superioară față de cea din taberele

---

⁹ *Ibidem*, p. 173.

¹⁰ În cadrul Cooperativei Gusti, Ion Matei Costinescu dezvoltă cercetări pe proiectul gustist din perspectiva biopoliticii. Construcția națiunii de tip gustian presupune mai mult și, nu atât un transfer ideologic, cât, mai degrabă, încorporarea unor tehnici și practici care ar fi făcut, din țaranul român, un nou subiect politic. A se vedea Ion Matei Costinescu, ”On Modernity and Technologies of Nation-Building in the Projects of the Bucharest Sociological School”, *Transilvania*, nr. 11-12/2012, și ”The Shrewd Ecumenicism of the Encyclopedia of Romania: Biopolitics, Ethnic Cooperativism, and the Peasant State”, *Transilvania*, nr. 10-11, 2014.

de muncă fizică exclusivă, pentru că implica cunoștințe profesionale dobândite, deci munca lor ar fi fost utilă și percepută ca atare de o comunitate concretă.

Dacă organizarea activismului cultural/social al tineretului universitar a fost vizibilă în presa vremii, mai puțin cunoscută a fost dimensiunea de organizare a *cercetării științifice* prin Legea Serviciului Social. Aceasta prevedea transformarea Institutului Social Român în Institutul de Cercetări Sociale ale României, o rețea de institute de cercetări sociale, cu sediul la Cluj, Iași, Chișinău, Timișoara, Craiova și Constanța. Au fost demarate inclusiv angajări ale vechilor monografiști care aveau, acum, speranța să continue munca de cercetare într-un cadru instituționalizat. Chiar dacă statutul lor de cercetător nu a durat decât câteva luni, nu trebuie să uităm că acest cadru organizațional generos a facilitat începerea editării materialelor pentru Congresul Internațional de Sociologie, atât ale autorilor autohtoni, cât și ale celor străini.¹¹ (Din păcate analiza conținutului acestor comunicări este încă la început.¹²)

Din nefericire, din cauza războiului, munca efectivă la țară nici nu a fost începută, echipele fiind rechemate în orașele universitare de unde au pornit, iar șefii de echipe au fost angajați la Centrala

---

¹¹ Un rol covârșitor în această operațiune a avut directorul Direcției de Publicații a Institutului de Cercetări Sociale ale României, Anton Golopenția. Vezi în Anton Golopenția, *Opere complete, Vol. I. Sociologie*, Ediție alcătuită și adnotată de Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. LXXXIV.

¹² Un început încurajator îl constituie analiza comunicărilor germane, realizate de Irina Năstase-Matei în studiul intitulat „Sociologia între știință și politică în timpul celui de-al Treilea Reich. Contribuțiile germane pentru Congresul Internațional de Sociologie de la București (1939)”, publicat în volumul de studii Irina Năstase-Matei și Zoltán Rostás (coord.), *Alma mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.

Fundației Culturale Regale din București. Pe urmă, după atacarea Poloniei de către Germania nazistă, la 1 septembrie 1939, și după asasinarea la 21 septembrie a primului ministru Armand Călinescu, urmate de represaliile împotriva Mișcării Legionare, situația politică internă și externă s-a degradat în așa măsură, încât Suveranul a decis suspendarea Legii Serviciului Social. Astfel, acest experiment numit Serviciul Social nu poate fi contestat în bloc. Nu există date certe că studențimea adunată în școlile de pregătire ale instituției ar fi fost influențată semnificativ de legionari. Unele informații ale Siguranței în acest sens sunt grave, dar pare-se restrânse, în raport cu amploarea numărului de studenți implicați în Serviciul Social. Suspendarea Legii și încetarea activității instituționale au fost cauzate, de fapt, de guvernul condus de Constantin Argetoianu, care nu vedea cu ochi buni prevederile Legii și amestecul studenților în administrarea localităților. Nu mai puțin cântărea în această ecuație și nevoia de fonduri noi pentru înzestrarea armatei, având în vedere războiul desfășurat în vecinătatea României. Cert este că nu am găsit o motivare a suspendării bazate pe susținerea inoportunității conținutului acestei legi. Așa că Gusti, în anii următori, chiar și după război, în condiții politice radical schimbate, folosea orice prilej să reamintească importanța Serviciului Social pentru România¹³.

De obicei, o antologie despre o instituție de emanație științifică va conține documente, publicații ale fondatorilor sau texte despre funcționarea acesteia, și mai rar sau deloc materiale de promovare din presa cotidiană. Însă Gusti niciodată nu se limita la publicul exclusiv academic, în toată activitatea sa contând substanțial pe aportul presei, iar în cazul acestei inovații cu implicații sociale, culturale și politice directe, sprijinul presei a fost mai mult decât important. În acest caz, nu numai presa scrisă a fost implicată, dar și radioul, care difuza regulat emisiuni consacrate Serviciului Social, ba, mai mult,

---

¹³ Este suficient să amintim că în volumul II al operei sale, *Sociologia Militans*, reeditat în 1946, Gusti a introdus mai multe articole de promovare și descriere a Serviciului Social, inclusiv legea promulgată în 1938 (pp. 218-284).

și Oficiul Cinematografic, care difuza reportaje filmate despre unele aspecte ale vieții cotidiene ale studenților chemați la munca culturală de la sate. Evident, presa cotidiană a ocupat cel mai important rol în popularizarea noii inițiative a lui Gusti. Iar aici, oficiosul carlist, *România*, condus de cunoscutul romancier Cezar Petrescu, a avut cea mai mare contribuție la diseminarea ideilor Serviciului Social (înființând o rubrică permanentă pentru popularizarea acestuia), și celelalte cotidiene centrale, *Universul* și *Curentul*, au contribuit la sublinierea importanței amplificării muncii studenților în mediul rural. Cu siguranță, și presa județeană, regională a publicat articole despre implicarea organizată a studenților în ridicarea satelor, dar, în cadrul antologiei restrânse de față, nu ne puteam angaja la republicarea unor articole care se adresează unui public restrâns. Dacă am compara această perioadă de efort propagandistic al lui Gusti și al școlii sale cu cele anterioare, atunci acesta a depășit chiar și perioada ministeriatului din 1932-1933. Asidua campanie de presă era justificată și de miza politică imensă a Serviciului Social, dar și de multiplele activități ale școlii și dinamicii de creștere a acesteia. Este suficient să amintim că, dincolo de punerea în aplicare a legii din 1939, echipa lui Gusti a fost implicată și în efortul de a organiza și de a deschide pavilionul românesc de la Expoziția Internațională de la New York în primăvara-vara lui 1939¹⁴, în munca de redactare a lucrărilor românești pentru Congresul Internațional de Sociologie planificat să aibă loc în București între 29 august – 3 septembrie 1939, precum și în editarea comunicărilor sociologilor străini, și, nu în ultimul rând, în îngrijirea apariției monumentalei *Enciclopedii a României*¹⁵. Iată de ce am afirmat, cu mulți ani în

---

¹⁴ Ca de obicei, Gusti folosea și acest prilej pentru promovarea realizărilor școlii sale. În acel moment considera că cel mai important obiectiv era obținerea unei legitimări externe a Serviciului Social. A și obținut-o, într-un fel, chiar de la președintele Roosevelt, care a apreciat proiectul lui Gusti.

¹⁵ Vezi numărul special al revistei *Transilvania* dedicat *Enciclopediei României* (*Transilvania*, nr. 10-11, 2014).

urmă că, paradoxal, tocmai multitudinea de oportunități de care se bucura Școala gustiană a împiedicat-o să se pregătească din timp pentru forul științific care a fost congresul internațional.

Antologia noastră de texte despre Serviciul Social din 1939 se adresează cercetătorilor interbelicului, constituind o invitație de a observa fenomene aflate la intersecția politicilor pentru tineret ale puterii, strategii de intervenție socială în mediul rural, gestionarea conflictelor politice majore și continuarea cercetării sociologice autohtone.